

LYCKEBYÅN

- berg, träd och vatten i Mörtsjöåsen

Berget som sprack

Lyckebyån rinner längs en dalgång från Kosta i norr till Östersjön i söder. En dalgång bildas när berget spricker! Låtsas att en hård klump modellera är berget. Om du trycker på klumpen underifrån så spricker ytan. Så gick det också till när berget sprack för länge sedan!

Nordost om Rödeby sprack berget upp ganska mycket. Dessa sprickor fylldes sedan med vatten och blev sjöar. En av sjöarna heter Mörtsjön. Vad heter de andra? Titta på en karta om du inte kan.

Dalgångar är vanliga överallt i naturen. En del är stora, andra små. Tänk på hur det såg ut när Ronja Rövardotter red in till Mattisborgen. Det var genom en trång och smal dalgång.

Berg med olika färg

Berget som har spruckit består av graniter. Det är en vanlig bergart i Blekinge. Graniterna har olika färger. En del är mörka och andra röda eller grå. Om man tittar noga på granitstenarna ser man små prickar. Det är mineralkorn. Man kan säga att en sten är en klump av många olika mineral. I de mörka graniterna finns mest svarta mineralkorn. I de röda graniterna finns många röda mineralkorn. Om graniten är grå finns både svarta och vita mineral.

Mineralen innehåller olika mycket näring. Näring är ju bra. Det får saker att växa fort. Vi människor behöver näring för att växa. Det behöver även blommorna och träden. De mörka bergarterna innehåller mer näring än de vita och röda.

Den stora inlandsisen

För 12000 år sedan smälte den stora inlandsisen bort från Mörtsjötrakten. Den hade under en lång tid legat som ett stort, tjockt och tungt block över marken. Av dess stora tyngd krossades berget sönder till ett pulver som vi kallar jordart. Den vanligaste jordarten i Blekinge heter morän. I moränen finns kantiga och vassa stenar. Förklara varför du tror att dessa stenar är kantiga och inte runda! Vad är det som gör stenar runda tror du?

Flyttblock eller jättekast

Ibland sprack stora stenblock loss från berget. Dessa stenblock fastnade på undersidan av inlandsisen och åkte snålskjuts en bit. När det blev varmare ute, smälte isen och stenblocken ramlade ner på marken. Eftersom isen har flyttat på dem, kallar vi dem för flyttblock. Förr i världen trodde man att någon elak jätte hade kastat dem. Då kallade man dem för jättekast! Kan du hitta några stora flyttblock i närheten?

Vad tror du kan ha sönder ett berg eller stor sten om det inte finns någon inlandsis i närheten som trycker sönder berget? Tänk t ex på vad som händer om man fyller en burk med vatten och sedan stoppar den i frysen...

Högar av sten...

Det är inte lätt att plöja och gräva där det är mycket stenar i marken. Därför har bonden alltid försökt ta bort stenarna från åkern och lagt dem där de inte är i vägen. Efter många år blir det en hel hög. Dessa stenhögar brukar vi kalla för odlingsrösen.

...och rader med sten

Ibland användes de här stenarna till att bygga stenmurar med. Stenmurarna byggdes för att inte korna, getterna eller andra djur på gården skulle kunna ta sig in till åkrarna och äta upp säd och potatis. Djuren gick nämligen ofta fritt för att hitta mat. Eftersom man inte ville ha in dem på åkrarna måste staket av olika slag byggas.

Tänk vilket arbete bonden har haft! Först samla ihop all sten och sedan bygga stenmurar...

Odlingsrösen och stenmurar är spår av människan i naturen. Kan du hitta fler tecken på att människor har bott och arbetat här i Mörtsjöåsen?

Växter behöver näring...

En del växter klarar sig med lite näring, medan andra behöver mycket för att kunna växa. Lövträden behöver t ex mer näring än tallen. När stenåldersbonden skulle välja en plats där han kunde odla, sökte han efter områden med lövträd. Var hittar du lövträden och tallarna här i Mörtsjöåsen?

...och vatten

Träden och växterna behöver ju inte bara näring för att kunna växa. De behöver vatten också. En del behöver mer vatten än andra. För att kunna växa på en kulle, behöver träden ha rötter som går djupt ner i marken. Men det kan också vara träd eller växter som klarar av torra ibland.

Träd med rötter som är ytliga kan inte växa uppe på kullar. Där är det för långt ner till vattnet. De måste växa på andra platser där vattnet är närmare.

Vårflod

Ibland kan det bli för mycket vatten. En del träd klarar av att det blir översvämning ibland. De här träden har utvecklat en metod att klara sig. Deras rötter växer på ett speciellt sätt. Kan du komma på var de här träden växer och hur deras rötter ser ut? Fundera också på varför de måste växa på det här speciella sättet. Vad händer i marken när det blir översvämning. Fundera på det en stund och diskutera med dina kompisar.

Gör nu en enkel skiss tillsammans med några kompisar. Börja uppe på höjden och följ slänten ner till den lilla bäcken. Vilka träd växer högst upp på toppen och vilka kommer sedan? Vilka träd växer närmast vattnet?

Ta vara på naturen

För tog man tillvara så mycket som möjligt i naturen. På vintern användes löv från lövträd som foder till djuren. På sommaren klipptes de nya grenarna som sedan torkades. Sedan fick fåren och getterna detta som vintermat. Att klippa grenar på detta sätt kallas för att "hamla". När någon har hamlat ser trädet ut som en sopkvast som står i marken. Där man hittar sådana kvastar är det ofta bra mark. Lämpliga trädslag att hamla var ask, alm och lind. Björk hamlades också om det inte fanns tillräckligt av de andra trädslagen. Asp, viden och rönn gav också bra lövfoder. Finns något eller några av de här trädslagen i Mörtsjöåsen?

Träd i bondesamhället

Trä användes till det mesta ända fram till mitten av 1800-talet. Man använde trä till bland annat byggnadsvirke och redskap. Alla förvaringskärl var också av trä. Man tog till vara trädslagens olika egenskaper. Gran och bok, som inte luktar något, användes till matvaror. Till redskap, som utsattes för hårt slitage, användes hårdare virke, t ex ask, alm och ek. Tall var bra att bygga med. Granvirket var alldeles för mjukt och böjligt. Dessutom tålde det inte röta lika bra som tallen. Vilket material använder vi idag till allt möjligt?

Att darra som ett ...

Samla in gamla blad från så många olika träd som möjligt. Vet du vad träden heter som bladen kommer ifrån? Titta hur och var träden växer. Titta också på hur stammen, bladen och kvistarna ser ut. Luktar de speciellt? Låter de olika när vinden blåser i dem? Försök också hitta trädens frön på marken. Hur ser t ex granens eller bokens frö ut? Para ihop frö med blad.

Jämför ett asp- och ett björklöv med varandra. Ser de olika ut? Har de olika färg, form m.m? Känn sedan på skaften och försök rulla dem med fingrarna. Är det någon skillnad? Håll skaften och blås på båda bladen. Vilket darrar lättast?

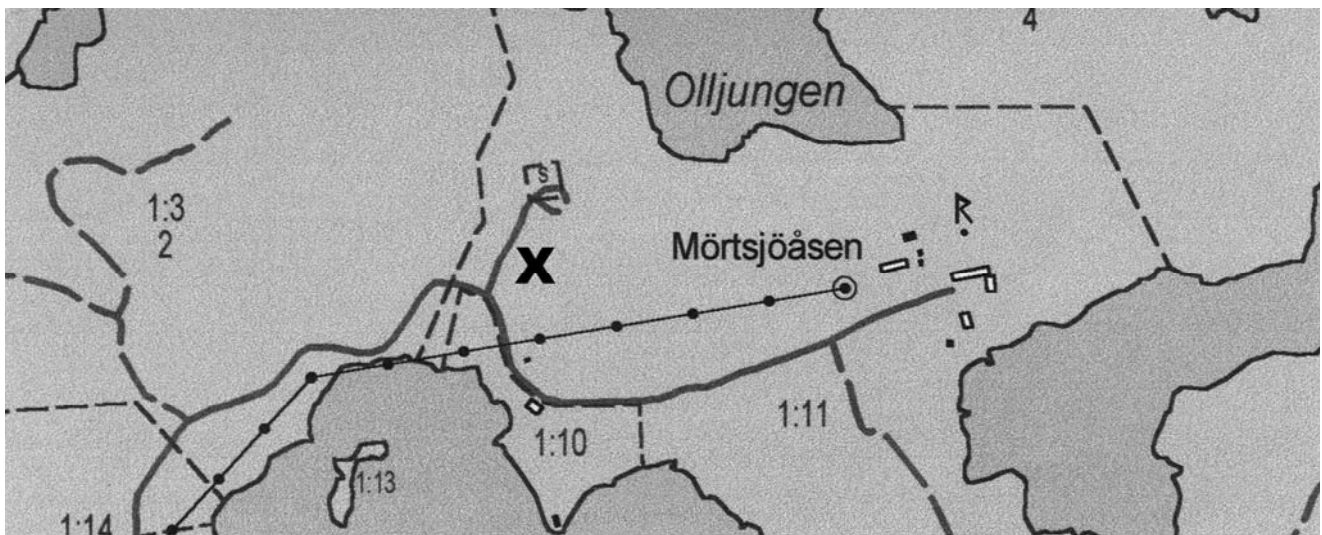
Kan du hitta några spår efter djur i trädet? Finns det t ex några insekter i barken? Kan du kanske se några gångar som insekter har gjort? Har någon hackspett letat efter mat? Finns det något fågelbo i trädet? (Då måste du gå därifrån och lämna dem i fred).

Leta reda på en plats med flera olika trädslag. Alla utom ett barn ställer sig vid var sitt träd som markeras med snitslar/plastband. Barnet som står utan träd ställer sig i mitten och blir "ropare". Alla, inklusive roparen, ska försöka komma först till ett markerat träd när "Alla träd byter plats" hörs. Den som blir utan träd blir ny ropare.

Roparen kan sedan byta till t ex "Alla granar och ekar byter plats". Då skall de som står vid de trädslagen som ropas upp byta plats.

Hur gammalt är trädet?

Man kan ta reda på hur gammalt ett träd är på flera olika sätt. Om det finns en stubbe kan man räkna årsringar. När trädet växer bildas ett mönster i veden med omväxlande ljusa och mörka fält. De ljusa fälten visar tillväxten under sommaren och de mörka tillväxten under vintern. Varje år har alltså både ett mörkt och ett ljust fält. Genom att räkna alla mörka fält kan man ta reda på hur gammalt trädet är. Men det kan vara lite svårt att se ringarna i mitten.

"Karta: Copyright Lantmäteriverket 2001.

Hitta till Mörtsjöåsen: Kör till Rödeby och sväng mot Ö Rödeby. Följ vägen mot Mörtsjöåsen.

Detta blad ingår i en serie om Lyckebyåns natur, kultur och miljö utgiven av Lyckebyåns vattenförbund. Materialet vänder sig i första hand till elever i grundskolan. På vår hemsida finns mer information om Lyckebyån och förbundets verksamhet.